

РЕАЛІЗАЦІЯ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗМІСТУ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

В.В. Каплінський

Атестат чи диплом про здобуття освіти нерідко є чисто формальним її показником і не завжди свідчить про освіченість людини. Справжня освіченість – категорія моральна, оскільки включає в себе не лише певну суму знань, але й моральні норми, закони, правила, які, перетворюючись у переконання, регулюють поведінку людини і визначають її внутрішню сутність та спрямованість.

Переглядаючи накопичені з минулих років матеріали, я натрапив на листа випускників у молодіжну газету, зміст якого донині актуальний: „Нам, двадцяти двом випускникам звичайної загальноосвітньої школи, завтра вручать атестати і благословлять на самостійне життя. Ще у школі ми помічали, що замість тих загальнолюдських цінностей, які пропонувала нам школа, реальне життя формувало інші цінності, абсолютно їм протилежні і фальшиві. У багатьох із нас стали помітно проявлятися почуття егоїзму, байдужості, жорстокості. На першому плані – розмови про гроші, про красиве життя. Ви запитаете: „Чому?“ У відповідь можна назвати причини соціального характеру. Однак, одна з причин та, що у школі нас більше навчали розв’язувати логарифми, інтеграли, а внутрішньої освіти нам не дали. І ми без неї вступаємо у самостійне життя. Чому на басейни і труби, на логарифми і піраміди у школі відводились роки і роки, терпіння і терпіння? А уміння творити гарні вчинки, співчуття та любов до ближнього, порядність, благородство ніби мали виховатись самі по собі”.

Чи не наводить зміст цього листа нас, педагогів, на думку про те, що провідною метою вивчення тих дисциплін, які містять у собі потенційні можливості для формування внутрішньої культури людини, має бути не стільки засвоєння певного обсягу знань, скільки формування її духовних цінностей та моральних якостей.

Звичайно, забезпечувати міцне засвоєння визначених програмою знань, розвивати інтелект – одне з найважливіших завдань сучасних освітніх закладів. Адже ми живемо в час науково-технічного прогресу, і випускники повинні вміти успішно орієнтуватись у стрімкому потоці інформації. Все ж, як ще у свій час зазначав А.Ейнштейн, майбутнє людства залежить не від науково-технічного прогресу, а від моральної культури людей. І дійсно, якщо людина буде зростати інтелектуально, а падати духовно, якщо її знання будуть поєднуватись з духовним нецтвом – це небезпечно. Згадаймо В.Ульянова, який навіть із Закону Божого мав найвищий бал, але ці знання не стали гарантією адекватної їм поведінки. Учитель-новатор із Санкт-Петербурга Є.М.Ільїн в одній із своїх статей писав: „Бачити учнів, які виходять з мого уроку не тільки такими, які вони є, звичайними і грішними, а хоча б трішки іншими – поряднішими і людянішими! Не просто збагаченими певними знаннями, а й прозрілими серцем і душею – ось вона, найближча мета уроку, висока конкретика виховуючого навчання”. Аналогічну думку висловлює і вчителька історії – героїня повісті А.Алексіна „Божевільна Євдокія”: „Мої учні не стали знаменитостями, проте і злодіїв серед них немає. Вони ніколи не зраджували мене і моїх надій. А стосовно талантів?... У них є талант людяності”.

Подібні міркування наводять нас на висновок про те, що серед трьох функцій вивчення і педагогічних дисциплін (освітньої, розвивальної та виховної) функція, спрямована на емоційно-ціннісну сферу особистості, що включає в себе елементи культурного досвіду, норми та способи поведінки, погляди, переконання, почуття, має бути не на останньому місці.

Який педагог небезпечніший для освітнього закладу і суспільства в цілому: ерудований, але з низьким рівнем внутрішньої культури, здатний на найнепорядніші вчинки; чи педагог, в якому поєднується достатній рівень інтелекту з високим рівнем моральної культури?

Звичайно ж, з цього приводу можна подискутувати, але я особисто повністю поділяю позицію відомого поета Є.Євтушенка, який в одній із своїх поезій писав:

Грамотность не в чтении газет
И даже книг, преодолевших время.
Глазам на буквы свойственно смотреть,
Но есть другое, внутреннее зренье.
И разве не бывает страшно вам,
Когда, как будто разбитная шлюха,
Гордится лживой грамотностью глаз
Безграмотность наглежащего духа.

Ось чому В.О.Сухомлинський, акцентуючи увагу на головній меті вивчення такого важливого гуманітарного предмета, як література, писав: „Я боявся хоча б на хвилину забути про важливу істину: література вивчається зовсім не для того, щоб через кілька років після закінчення школи людина готова була повторити те, що вона завчила.

Життя влаштовує людині іспит на кожному кроці, і складає вона його своєю поведінкою, своїми вчинками. Кінцевою метою вивчення літератури має бути становлення внутрішнього світу людини – моралі, культури, краси. Коли я бачив, що підліток схвилюваний, приголомшений художнім твором, коли, слухаючи вчителя, він задумується над особистою долею, - для мене це було набагато важливіше, ніж те, що він давав точну відповідь”.

Ці слова В.О.Сухомлинського стосуються не тільки вивчення літератури, а й будь-якого іншого гуманітарного предмета. Досвід вивчення педагогіки на основі викладених вище позицій на далеко не гуманітарному факультеті педуніверситету (факультет фізичного виховання) при посиленій увазі до реалізації виховного потенціалу змісту цього предмета свідчить про значні зміни в структурі особистості студентів, їхній поведінці, ставлення до названого предмета. Про це переконливо говорять численні анонімні відзиви

студентів, а також учнів ліцейних класів ЗОШ № 3 м.Вінниці, де також читається педагогіка.

„...завдяки знайомству з цим предметом у мене остаточно сформувався характер...”;
„...цей предмет змінив мене в кращу сторону. Він навчив мене контролювати не тільки свої вчинки, а й думки, навчив мене жити. На мене надзвичайно вплинули слова: „Мстять тільки слабкі і непорядні люди. Сильні люди завжди великодушні”;
„...цей предмет спрямував мене у правильне русло...”;
„...даний курс допоміг мені зрозуміти всі мої помилки, які я робила до цього часу.ю Тепер я зробила висновок і думаю, що буду виправляти свої помилки...”;
„...я зміг дуже швидко позбавитись шкідливих звичок, зрозумів сенс життя, бо я раніше ставився до життя не дуже серйозно, інколи мені навіть байдужою була смерть...”;
„...я зрозуміла, що не зовсім правильно живу, потрібно змінюватись і виправляти свої недоліки...”;
„...я постійно думав над своєю поведінкою і давав оцінку своїм учинкам...”;
„Педагогіка мене надихнула на перемогу над собою не сьогодні, а ще з першого заняття...”;
„...завдяки цим заняттям, незважаючи на те, що я дуже гордий, я навчився прощати і просити вибачення. Я радий, що у мене були такі заняття і такий предмет...”;
„...педагогіку я назвав би мистецтвом життя, життя у мирі та гармонії з навколишнім світом і з собою. Мистецтвом допомоги у виборі правильного шляху в житті тим, хто заблудився...”;
„...педагогіка для мене – мистецтво думати, мистецтво робити правильний вибір у житті. Це мистецтво мистецтв”;
„...на заняттях з педагогіки я прозрів...”;
„...я багато пар пропустив, але ті кілька занять, які я відвідав, мене знову повернули до цілеспрямованого життя...”;
„...педагогіка допомогла мені зрозуміти, що таке життя і який правильний вибір необхідно робити в цьому житті: розбирати крадені тачки і бути все життя рабом брудного оточення чи зробити інший вибір і бути вільним”;
„Народився я чистим і бездоганним, але під впливом оточуючого середовища заріс такими будьяками, яким, здається, не видно кінця і краю. Тепер я відчув у собі те благородне і чисте. Але воно не проросте, якщо я не знищу бур'янів, які йому заважають”.

У змісті наведених відгуків знаходить своє відображення результат вивчення педагогіки при посиленій увазі до реалізації її виховної функції.

Пошуку шляхів реалізації виховного потенціалу педагогічних дисциплін передуює осмислення та аналіз їхнього змісту, відбір саме такого матеріалу, який би відповідаючи темі заняття, реалізував не тільки „чисто освітню” функцію, але й обов'язково забезпечував вплив на мотиваційно-ціннісну сферу особистості майбутнього педагога.

Багаторічний досвід викладання дисциплін педагогічного циклу свідчить про те, що, якщо пропонований студентам зміст не викликає суб'єктивного, життєвого інтересу, то він, як правило, не викликає і

навчального інтересу. А процес їх вивчення має характер лише зовнішньо мотивованого або ж зовсім немотивованого процесу.

Коли ж викладач педагогічних дисциплін дивиться на їх зміст не тільки „очима програми”, а перш за все „очима самих студентів” як майбутніх учителів та батьків, засвоєння такого змісту перестає бути чисто пізнавальним процесом, стаючи особистісно значущим. У цьому плані доречно було б згадати Д.Карнегі та його „принцип суниці з вершками”: „Мені подобаються суниці з вершками, а риба любить черв'ячків. Але коли я йду на рибалку, я думаю не про те, що я люблю, а про те, що любить риба”.

І дійсно, як стверджував Є.М.Ільїн, „здоровий розум... будь-якими способами чинить опір абстрактному знанню, яке ні сьогодні, ні завтра, ні тут, ні там ніяк себе не виявить”.

Як і в процесі фізичного розвитку людини, її організмом може бути засвоєна лише їжа з цінними мікроелементами, а не та, яка лише заповнює шлунок, так і „пропрости в особистість” і стати регулятором її діяльності зможуть тільки ті знання, які набудуть особистісного суб'єктивного сенсу.

Мова йде не про підлаштовування до смаків студентів, пристосування до них, а про наповненість **визначених програмою** тем життєво значущим змістом, орієнтацією на його **якісну** характеристику, змістом, який би хвилював, спонукав до роздумів, самоаналізу. Тим часом процес вивчення педагогіки перетворюється у засвоєння одних і тих самих „готових формул” і нагадує процес вивчення літератури, про який писав В.Тендряков у повісті „Ніч після випуску”: „Сорок років одні і ті ж самі готові формули. Вся література – набір сухих формул, які неможливо ні любити, ні ненавидіти. Література, яка не хвилює, - вдумайтесь! Це така ж сама нісенітниця, яка скажімо, піч, яка не гріє, ліхтар, який не світить”.

Ще в недавньому минулому доводилось спостерігати, що той інтерес до педагогіки, який виникав у студентів після перших лекцій, зникав, як тільки вони відкривали академічний підручник з педагогіки, готуючись до першого семінару.

Запам'ятались слова студента: „Таке враження, що підручник з педагогіки, за яким я готувався до семінару, написаний спеціально для головного болю”. На жаль, такі підручники продовжують видаватися і тепер. Покращується їх зовнішній вигляд, соліднішають обкладинки, однак при знайомстві з їхнім змістом інтерес до педагогіки, замість того, щоб посилюватись, навпаки, знижується, про що свідчать відгуки не тільки студентів, а й самих викладачів педагогічних дисциплін.

Однак надзвичайнотішить те, що серед нового покоління книг з педагогіки, на кінець, появився навчальний посібник, автори якого відійшли від усталених стереотипів і шаблонів, декларативності, зайвого схематизму, описовості і заклали в нього зміст, який має неабиякі потенційні можливості для реалізації виховної функції педагогіки та формування інтересу до неї. Мова йде про навчальний посібник „Педагогіка” В.М.Галузяка, М.І.Сметанського, В.І.Шахова (2003 р.).

Як не дивно, але саме ті теми, які навіюють нудьгу в інших підручниках, у названому посібнику читаються з інтересом, а викладені в них теоретичні положення та рекомендації стають керівництвом до практичних дій.

Це, наприклад, теми „Процес виховання”, „Методи виховання”, „Особливості виховання дітей з відхиленнями у поведінці” та ін.

Посібник насичений ілюстративним матеріалом, який містить у собі виховний потенціал (педагогічні ситуації, фрагменти художніх творів, притчі) і допомагає побачити та оцінити значущість педагогічної теорії, її роль і місце не тільки у професійній діяльності педагога, а й у житті в цілому. Вдало підібрані для лабораторних занять педагогічні ситуації є не тільки „теоретично навантаженими”, а і водночас спрямованими на розвиток педагогічного мислення та емоційної сфери майбутніх учителів.

На уроці вчителька викликала третьокласника. Слава підійшов до дошки, і вчителька з жахом вигукнула:

- Що це в тебе на ремені?
- Кобура.
- А ти знаєш, що це чохол від пістолета?
- Знаю.
- Значить сьогодні кобура, а завтра пістолет принесеш до школи?

Вона зняла зі Славка ремінь, розстебнула кобуру і висипала на стіл гумки, черепашки, камінці і коробку з засушеним листям. Учителька соромила хлопця при всьому класі. А він, відвернувшись до дошки, гірко плакав.

Наведена ситуація пропонується з метою визначення тих принципів виховання, які порушуються вчителькою на практиці (опора на позитивне, принцип безумовного позитивного ставлення до особистості вихованця, врахування індивідуальних особливостей, поєднання гуманного ставлення до вихованця з розумною вимогливістю, прихованості виховних впливів). Визначаючи перераховані принципи у такій яскравій ситуації, студенти значно краще усвідомлюють необхідність їх засвоєння та дотримання на практиці.

Пошук шляхів реалізації виховного потенціалу педагогічних дисциплін – це перша за все пошук таких емоційно насичених фактів, в яких були б яскраво представлені ті чи інші педагогічні явища, викликаючи інтерес до яких, можна було б одночасно посилювати інтерес до педагогіки в цілому.

Пам'ятаю той емоційний шок, коли під час вивчення теми „Методи та прийоми виховання”, розглядаючи відмінність прямих та опосередкованих шляхів впливу на особистість вихованця, звернувся до ситуації № 41 з навчального посібника для майбутніх учителів (4, 39)

Розповідає відомий російський педагог Євген Миколайович Ільїн:

- Пам'ятаю, прийшла мати. Хвора. Знервована. І плаче: дочка мене замучила! Допоможіть мені! Допоможіть! Вона і така, і така, і отака...

Я кажу:

- Ну добре, добре. Заспокойтесь. Спробую сьогодні ж допомогти.
- Та ні! Вона сьогодні після уроків у музичну їде.

Я кажу:

- Ну, власне, чому ж після уроків? Я на уроці й допоможу. Ходімо, якщо бажаєте, я й Вам трішки допоможу.

Прийшов на урок. Був Салтиков-Щедрін. А за Щедріним Толстой...

А я записую тему на дошці: „Як простягнути руку своїй матері?” (за „Вишневым садом”). Клас подивився. Учні презирнулися. Я полюблюю переставляти теми. Ось це необхідно зараз – це і буде зараз. Ми повернемося потім до „Вишневого саду”. А зараз він повинен попрацювати на нас, тому що я не можу тепер інакше. Не лише мати схвильована – я занепокоєний, адже знаю, що таке дитина, яка мучить своїх батьків. Це я знаю добре. І починаю „Вишневий сад”.

- Уявімо собі сцену. В кріслі сидить мати і плаче. З жалю плаче. Мати прогуляла своє життя, маєток розтринькала. Від таких матерів ми відвертаємось. Я знаю тисячі прикладів, коли від таких матерів відвертаються діти... Прибігає Аня.

Підбігає до матері і стає на коліна: „Мамо, мамо, ти плачеш? Мила, добра моя мама...”

Матері теж іноді бувають безпорадні, легковажні, як діти. Але нехай вона і легковажна, і жалюгідна, нехай смішна. Нехай! Нехай! Але вона чудова. Тому що... тому що – мама.

І я звертаюся до Наталі:

- Наталю, ось ти коли-небудь обов'язково скажеш комусь – ну, наприклад: „Мишко, я тебе люблю!” І ти скажеш, Ірино, і ти. Андрію. А ось хто з вас коли-небудь сказав своїй матері: „Мамо, я тебе люблю!”?

Декілька рук у класі...

- Чого ви ніяковієте? Я теж не встиг сказати. Не встиг. Все думав: ось завтра... ось завтра... ось ще трохи... і не встиг.

А завдання... завдання вам буде просте цього разу. Адже ви ж „Вишневого саду” ще не читали... Прийдіть сьогодні додому, виберіть хвилину, підійдіть і скажіть лише це: „Мамо, я тебе люблю!” Ось і все...

Іншим разом я скажу перед самим дзвінком:

- А хто з вас коли-небудь сказав це своїй матері: „Мамо! Я тебе люблю!”? – І, закінчивши на цій фразу урок, вийду з класу. А дзвінок, який прозвучить мені услід, сповістить не про кінець уроку, а, навпаки, про початок роботи духовної, внутрішньої.

Звичайно, не так легко віднайти і „вписати” у зміст лекцій чи семінарів такі факти, які б, реалізуючи освітню функцію, одночасно демонстрували технологію того чи іншого способу впливу і були спрямовані на мотиваційно-ціннісну сферу особистості майбутнього працівника. Однак затрати вдвічі окуповуються, коли бачиш результат: просвітлені очі студентів і відчуваєш ту „внутрішню, духовну роботу”, яка є післядією такого підходу.

...Коли йшлося про матір, мені хотілось плакати. Не знаю, як вдалось стримати слези. Моя мати недавно померла. Як ніж у серце, майнула думка про те, що вона також хотіла з мого боку ласки. Не хочу сказати, що я був поганим сином, але і хорошим не був. Якби вона була жива, то Бог – свідок, я б після цього заняття підійшов до неї і сказав, що люблю її більше всіх на світі і даю слово, що ніколи не посмію образити. У моєму житті були хвилини, коли хотілось навіть покінчити з собою. Але хочу сказати, що після сьогоднішнього заняття я осудив себе за ці боягузливі думки. У мене виникло бажання довести самому собі, що я можу бути морально сильним і стійким.

...Мене сильно вразило те заняття з педагогіки, на якому наводився приклад про ставлення до матері. А як була здивована моя мама, коля сказав їй фразу, якої раніше ніколи не говорив: „Мамо, я тебе люблю”. Потім розповів про цю пару своїй дівчині. Реакція її матері була такою ж.

Будучи присутнім на сьогоднішній парі з педагогіки, я думав, що роблю в житті щось не те, що повинен. Сьогодні підйду до матері і вибачусь перед нею. Не можу знайти себе в собі...

Автори вище згадуваного навчального посібника „Педагогіка”, говорячи про результативність виховання у його широкому педагогічному розумінні цитують Є.Торндайка, на думку якого справжнє виховання завжди вказує на зміни. „Ми не виховуємо кого-небудь, якщо не викликаємо у нього змін”.

Дисципліни педагогічного циклу містять у собі неабиякий виховний потенціал, реалізація якого за дотримання певних умов може забезпечити глибокі позитивні зміни у структурі особистості майбутнього вчителя.

Продовжимо письмові роздуми студентів факультету фізичного виховання:

...Під впливом педагогіки у мене змінились у кращий бік стосунки з батьками, з друзями. В деякій мірі я навчилась відповідати за свої вчинки. І ще я відчула, що я більше не сіра мишка.

...Я зрозумів, що робив багато помилок у роботі з дітьми. Тепер я знаю, як їх виправити.

...особисто для мене педагогіка була предметом, який допоміг мені допомогти одній людині стати кращою.

...цей предмет вдосконалював мене протягом усього процесу його вивчення.

...педагогічні дисципліни для мене – це важливий життєвий багаж, який я пронесу через усе життя.

...За короткий період вивчення педагогіки я вже відчув її допомогу. Наведу маленький приклад.

У моєму робочому колективі працює шість чоловік. Це різні за характером, віком, інтересами люди. У однієї дівчини виникли внутрішні проблеми, які негативно відображались на її роботі. Коли я це помітив, мені відразу захотілось її покарати, насварити, „наїхати”... Скориставшись знаннями з педагогіки, я стримав себе і звернувся до інших способів впливу. Від позитивного результату, по-перше, отримав велике задоволення; по-друге, мене тішила перемога над самим собою; по-третє, дівчина перемогла свій негативний внутрішній стан. І взагалі у колективі стало набагато менше проблем.

... на пари з педагогічних дисциплін ходив, як до джерела з чистою водою. Коли вода чиста, свіжа, її важко напиться. Після цих занять хочеш і сам бути кращим, чистим, відданнішим своїй справі, дітям.

Аналізуючи зміст наведених роздумів майбутніх педагогів, можна прийти до висновку про те, що той значний виховний потенціал, який містять у собі дисципліни педагогічного циклу, може бути успішно реалізованим у процесі їх вивчення.

Література:

1. Босенко В.А. Воспитать воспитателя. – К.: Лыбидь, 1990. – 322 с.

2. Галузяк В.М., Сметанський М.І., Шахов В.І. Педагогіка. Навчальний посібник. Видання друге, виправлене і доповнене. – Вінниця, 2003 . – 415 с.
3. Ильин Е.Н. Искусство общения. – М.: Педагогіка, 1982. – 112 с.
4. Каплінський В.В. 100 складних ситуацій на уроках та поза уроками: шукаємо рішення. Навчальний посібник для майбутніх учителів. – Вінниця, 2003. – 78 с.